

ІСТОРИЯ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА THE HISTORY OF COUNTERFEITING

УДК 343.51(477)(091)

DOI: 10.37025/1992-4437/2023-39-1-125

А. С. Бойко-Гагарін,*доктор історичних наук,**доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи,**Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,**старший зберігач фондів відділу «Музей грошей»,**Управління зв'язків з громадськістю та фінансової обізнаності,**Департамент комунікацій, Національний банк України, м. Київ*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4610-3665>

email: boiko.gagarin@gmail.com

тел.: +38(066)043-54-10

ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПОВІДОМЛЕННЯ 1

1991–1994 рр.: ПОБУТУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО РУБЛЯ І ВВЕДЕННЯ В ОБІГ КАРТОК СПОЖИВАЧА; ПОЯВА ІНОЗЕМНОЇ ВАЛЮТИ ТА ЇЇ ФАЛЬШУВАННЯ; УВЕДЕННЯ КУПОНІВ БАГАТОРАЗОВОГО ВИКОРИСТАННЯ

Мета статті – схарактеризувати в контексті зміцнення економічного суверенітету України й уведення в обіг національної грошової одиниці основні тенденції підроблення грошей, а також деякі напрями протидії фальшивомонетництву (1991–1994 рр.). **Методологія.** Під час дослідження застосовано систему методів наукового пізнання, серед них: загальнонаукові (аналітичний, синтетичний, логічний, ретроспективний, математичний та ілюстративний), історичні (історико-порівняльний, хронологічний, синхроністичний, діахронічний і типологічний) та джерелознавчі (критичний, евристичний, метрологічний, археографічний, іконографічний і палеографічний). **Наукова новизна.** Висвітлено тенденції підроблення грошей у перші роки (1991–1994 рр.) після проголошення незалежності України, а також деякі напрями протидії фальшивомонетництву. **Висновки.** Констатовано в результаті аналізу етапів становлення національної грошової одиниці (побутування радянського рубля та введення в обіг карток споживача; поява іноземної валюти та її фальшування; уведення купонів багаторазового використання; уведення українського карбованця), що в перші роки незалежності України в грошовому обігу спочатку зберігався радянський рубль, для захисту споживчого ринку було введено картки споживача, згодом започатковано обіг купонів багаторазового використання, паралельно новим явищем у житті суспільства стала іноземна валюта. Засвідчено, що в перші місяці незалежності до введення українських грошей підроблені радянські рублі могли потрапляти до грошового обігу, хоча вже скоро їх підроблення втрачало будь-який сенс. Мотиви підроблення карток споживача в час їх використання були очевидними, хоча достовірних таких випадків наразі виявити не вдалось. Незважаючи на певну простоту для копіювання, причина відсутності підробок цих фінансових документів може пояснюватися частою їх зміною. В умовах нестабільності на грошовому ринку та гіперінфляції попит на іноземну валюту зростає. Найбільш популярним серед фальшивомонетників прототипом для фальшування стали 100-доларові банкноти, на валютному ринку криміналісти зафіксували підробки високої якості американських доларів зразка 1988 р. У фальшуванні доларів США фальшивомонетники застосовували різні прийоми і техніки. Друге місце за популярністю посіла марка Федеративної Республіки Німеччина. Банками вилучались також британські фунти стерлінгів, російські рублі, польські злоті, проте менш популярними були французькі франки, канадські долари, угорські форинти та італійські ліри. Уведені в обіг купони багаторазового використання у 1992 р. змінили структуру фальшивих грошей в Україні – зразками для фальшування стали практично всі номінали нових українських грошей. Довідкова криміналістична література надає змогу вивчити основні різновиди фальшивих купонів багаторазового використання, розподілених за територіальним принципом за місцем виявлення. Прикметним є також те, що в періодичній пресі часто розміщуються оголошення компанії – виробника купонокарбованців і також техніки для виявлення підробок. Наголошено, що наразі проблеми фальшування грошей найбільш ґрунтовно досліджують фахівці двох галузей – криміналістики та історичних дисциплін, зокрема нумізматики та боністики, історії грошового обігу. Проте бракує системного та ґрунтовного аналізу фальшивомонетництва в незалежній Україні, переосмислення деяких явищ в контексті порушеної проблематики в історико-криміналістичному аспекті.

© А. С. Бойко-Гагарін, 2023

Ключові слова: фальшивомонетництво; підроблення грошей; підроблення національної валюти; фальшиві гривні; фальшування радянського рубля; фальшиві долари США; збут підроблених грошей.

Вступ

Фальшивомонетництво багатогранне та багатоаспектне явище, що завжди привертало увагу фахівців різних галузей знань. Серед них, зокрема, історики (Ohui, 2004; Hurzhii, & Boiko-Naharin, 2020), археологи (Shalobudov, 2009; Prokhnenko, & Zhylenko, 2017), нумізмати (Boiko-Gagarin 2014; Orlyk, & Boiko-Naharin, 2017; Moreno, 2018; Boiko-Naharin, 2019a, 2019b; Nadvirniak, & Pohorilets, 2019; Bondarenko, 2020; Kuleshov, & Boiko-Naharin, 2020; Kuznetsov, & Tsetskhladze (Eds.), 2021; de Lisle, 2021; Garg (Ed.), 2022), музейні працівники (Grimalauskaite, 2008; Boiko-Naharin, & Rodionova, 2018), експерти-мистецтвознавці (Kuleshov, & Boiko-Naharin, 2020), юристи, експерти-криміналісти (Petriaev, & Tolstov, 1993b; Shevchuk, 2019), представники інших наук і професій (for example, Refonaa et al., 2018; Zamalloa Jara, Luizar Obregon, & Araujo Del Castillo, 2018; Han, & Kim, 2019; Rohrig, 2020; Pachón, Ballesteros, & Renza, 2021; Padmaja et al., 2021; Viraktamath et al., 2021; Wang, Toreini, & Hao, 2021; Deepak, 2022, February 23; Huang et al., 2022; Santhi et al., 2022).

Сьогодні зарубіжні колеги, представники вітчизняної науки, практики, вивчаючи окреслений напрям у різних площинах, розглядають, серед інших, такі питання: фальшиві монети Сигізмунда III Ваза із Хмельниччини (Bakalets, 2017); фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни (Orlyk, & Boiko-Naharin, 2017); фальшиві монети Середнянського замку (Prokhnenko, & Zhylenko, 2017); три фальшиві середньовічні західноєвропейські денарії, знайдені в рівненській області (Kuleshov, 2018); карбування монет і трибутарний спосіб виробництва (Moreno, 2018); фальшиві банкноти на грошовому ринку України (1990–2000 рр.) (Boiko-Naharin, & Shevchuk, 2019); «фальшивомонетництво», «неофіційні імітації» чи «неофіційне монетне виробництво»: до питання наявності «литих» денаріїв I–III ст. н. е. на «варварських» територіях Південно-Східної Європи (за матеріалами межиріччя Середнього Дністра і Південного Бугу) (Nadvirniak, & Pohorilets, 2019); сайти новин як джерело до вивчення фальшивомонетництва в Україні (Shevchuk, & Boiko-Naharin, 2020); карбування монет. Агафокл із Сіракуз (de Lisle, 2021); розпізнавання номіналу індійської валюти та ідентифікація підробленої валюти (Padmaja et al., 2021); гроші в колоніальній Індії (Garg (Ed.), 2022). Водночас висвітлюють сучасні методи виявлення фальшивих банкнот за допомогою портативного рентгенівського флуоресцентного спектрометра (Zamalloa et al., 2018); штучного інтелекту (Han,

& Kim, 2019); NFC, IoT і AndroidJ (Refonaa et al., 2018); глибокого дослідження (Pachón, Ballesteros, & Renza, 2021); методів оброблення зображень (Viraktamath et al., 2021), а також останні досягнення у виявленні підроблених предметів мистецтва, документів, фотографій, голограм і валюти за допомогою гіперспектрального зображення (Huang et al., 2022); ефективні способи виявлення фальшивих купюр (Santhi et al., 2022) тощо.

Фальшиві гроші виникли майже одразу, коли людина винайшла першу монету як засіб платежу. Прагнення отримати незаконний прибуток, виготовляючи монети, подібні до державних грошових засобів, але гіршої якості та не маючи на їх виготовлення права монетної регалії чи емісії, упродовж тисячоліть приваблювало злочинців (Boiko-Gagarin, 2017). Проблема фальшування грошей із давніх часів турбувала широкий загал (in particular, see Rohrig, 2020; von Lengeling, 2022), не виняток і доба української незалежності.

Наразі проблеми фальшування грошей найбільш ґрунтовно досліджують фахівці двох галузей – криміналістики та історичних дисциплін, зокрема нумізматики та боністики, історії грошового обігу. Водночас слід зауважити, що наукова думка в цих двох професійних площинах загалом розвивається самостійно, не перетинаючись і майже не наближаючись одна до одної. Так, криміналісти вивчають процес фальшування грошей, акцентуючи увагу на технології виготовлення, на впровадженні засобів захисту та нових підходів у процесі виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень. Спеціалісти з нумізматики та боністики частіше опікуються іншими проблемами – вивчають різновиди підробок за художнім виконанням, провадять пошук підробок, використовуючи як прототип малопоширені в грошовому обігу зразки монет і банкнот тощо. Для дослідників історичного спрямування набуває гостроти питання легальності вивчення історії фальшування монет і банкнот, адже зразки фальшивих монет і банкнот гривні, які не виведені з обігу, їх збереження в межах законодавства України про кримінальну відповідальність може кваліфікуватись як кримінальне правопорушення. Відповідно до ч. 1 ст. 199 Кримінального кодексу України «виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту, а також збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного податку, голографічних захисних елементів, підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти,

державних цінних паперів, що існують у паперовій формі чи білетів державної лотереї» караються позбавленням волі, а то й із конфіскацією майна. Кримінальне переслідування за фальшивомонетництво незалежно від національної належності підроблених грошових знаків та країни, у якій вчинено таке кримінальне правопорушення, передбачено також міжнародними договорами, учасницею яких є Україна. Крім того, часто легальний доступ дослідників в галузі нумізматики та боністики до зразків фальшивих сучасних грошей обмежений, а музеї вкрай рідко комплектують фальшиві гроші.

На території України відомі фальшиві монети часів Римської імперії, знайдені й підробки перших гривень – монетно-вагових зливків Давньої Русі (Boiko-Naharyn, & Korpusova, 2017). У наукових колах триває дискусія щодо власної емісії козацькими гетьманами Війська Запорозького, у контексті якої серед напрямів пошуку є припущення про самовільне карбування фальшивих монет (Boiko-Naharyn, 2014; Nechytailo, 2019). Фальшування грошей та цінних паперів характерне і в імперську добу (Boiko-Naharin, 2019a, 2019b, 2019c; Boiko-Naharin, 2021) – у часи перебування території України під впливом Російської, Австрійської та згодом Австро-Угорської (Ohui, 2004) та Османської імперій (Boiko-Gagarin, Korpusova, & Ianov, 2018).

Висвітлювались питання фальшивомонетництва в Україні в часи Першої світової війни (Orlyk, & Boiko-Naharin, 2017), детально вивчалися підробки перших українських кредитових білетів 1917 р. (Boiko-Naharin, & Rodionova, 2018), досліджувалось фальшування розмінних марок Української Народної Республіки. Крім того, уведено в науковий обіг інструменти для фальшування гербових марок Збройних сил Півдня Росії (Boiko-Naharin, 2020). Розглядалось фальшування грошей у фокусі нумізматичних досліджень на сучасному етапі (Boiko-Naharin, & Shevchuk, 2019; Shevchuk, & Boiko-Naharin, 2020).

Проте наразі бракує системного та ґрунтовного аналізу фальшивомонетництва в незалежній Україні, переосмислення деяких явищ у контексті порушеної проблематики в історичному аспекті (при цьому слід наголосити, що в Повідомленні 1 автор розглядає періоди, охоплені 1991–1994 рр.: побутування радянського рубля і введення в обіг карток споживача; поява іноземної валюти та її фальшування; введення купонів багаторазового використання), що й зумовлює актуальність обраної тематики, визначаючи подальші напрями розвідок.

Мета й завдання дослідження

Мета статті – схарактеризувати в контексті зміцнення економічного суверенітету України й введення в обіг національної грошової одиниці

основні тенденції підроблення грошей, а також деякі напрями протидії фальшивомонетництву (1991–1994 рр.).

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

проаналізувати етапи становлення національної грошової одиниці (побутування радянського рубля та введення в обіг карток споживача; поява іноземної валюти та її фальшування; введення купонів багаторазового використання; введення українського карбованця);

окреслити основні способи підроблення грошей, виокремити напрями протидії фальшивомонетництву.

Виклад основного матеріалу

Історію фальшування грошей в незалежній Україні можна умовно поділити на такі етапи:

1991 р. – побутування радянського рубля та введення в обіг карток споживача; поява іноземної валюти та її фальшування;

1992 р. – введення купонів багаторазового використання;

1994 р. – введення українського карбованця;

1996 р. – грошова реформа та введення гривні;

1999 р. – введення євро та зміна структури ринку іноземної валюти.

З розпадом СРСР і здобуттям 1991 р. Україною незалежності серед ключових постало завдання створення власної грошової системи. Відмова від *радянського рубля* відбулася не одразу. Тому для захисту внутрішнього товарного ринку від неконтрольованих грошових потоків із колишніх радянських республік запроваджувалися картки споживача – фінансові документи, що давали право витратити певну суму радянських рублів. Ця картка являла собою аркуш паперу формату А4 з інформацією (у середині) про власника та печаткою установи, що видавала її разом із заробітною платою або пенсією, та відрізні купони всім іншим полем картки (рис. 1). Через дефіцит окремих товарів, що спостерігався в деяких регіонах України, започатковувалися товарні картки та запрошення на покупку, інакше кажучи – продуктові картки (рис. 2). Наприклад, у Києві в цей час відчувався дефіцит цукру. Отже, в перші місяці незалежності для купівлі товарів потрібно було мати радянську готівку, картки споживача як право витратити ці гроші певною кількістю і товарні картки для набуття права витратити готівку на конкретний товар певною його обмеженою кількістю.

У таких умовах підроблення радянських рублів (рис. 3–8) втрачало сенс, а зміна карток споживача відбувалася так швидко, що про факт їх підроблення є лише припущення – у музейних і приватних колекціях таких фальсифікатів немає. Гіпотетично фальшування карток споживача як допоміжних

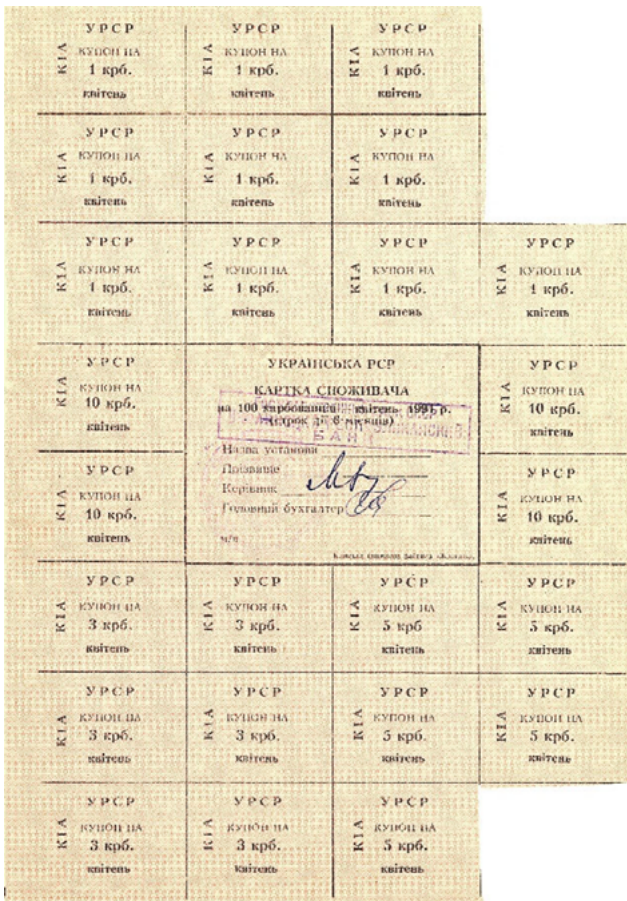

Рис. 1

Картка споживача на 100 карбованців (квітень 1991 р.), видана працівнику Українського республіканського банку

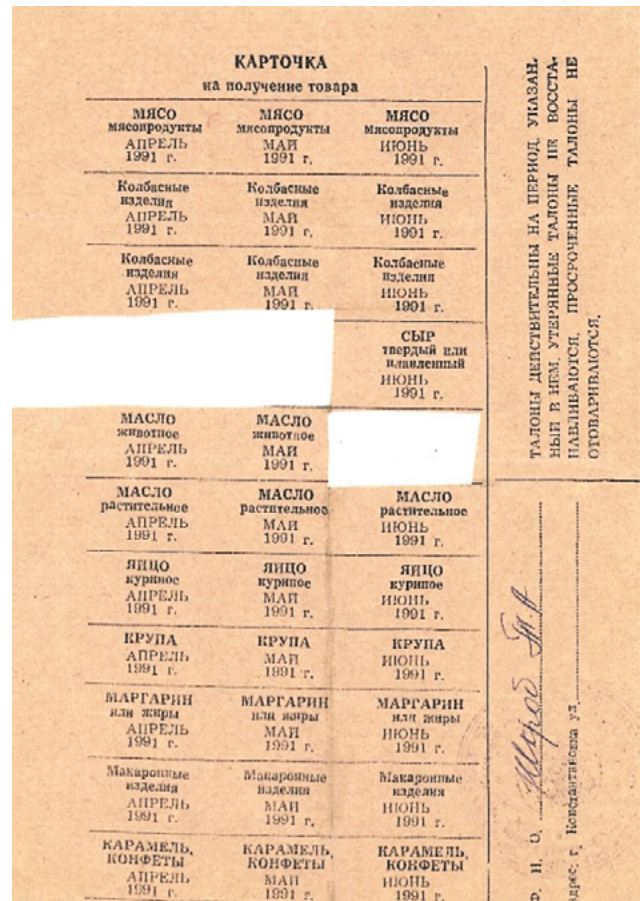

Рис. 2

Картка на отримання товару (червень 1991 р.), м. Костянтинівка

Рис. 3

Фальшиві 3 рублі зразка 1961 р., мальовані вручну кольоровими кульковими ручками на двох аркушах пергаменту, що склеювались між собою (виявлено 1979 р. в Україні)

засобів у грошовому обігу і товарних карток, що давали суттєву вигоду та доступ до дефіцитних товарів, могло мати місце – на практиці сформувалося сприятливе поле для виникнення підробок, адже їх дизайн досить простий і самі картки практично не мали елементів захисту. Але пошук таких зразків з історією їх побутування триває. Утім, у середовищі спілкування колекціонерів поширена думка про те, що фальшиві картки споживача існують, проте автору цієї наукової статті поки що не вдалося виявити жодного зразка дійсно підробленої картки споживача ні в приватних, ні музейних колекціях. Тому теза про наявність фальсифікатів карток споживача лишається суто теоретичною. Можли-

ва причина відсутності відомих підробок карток споживача зумовлена, імовірно, швидкою змінюваністю цих карток – нові картки з'являлись у споживача щомісяця, а використання друкарського обладнання в приватному секторі економіки тільки починало розвиватись.

У період умовного обігу радянського рубля в 1990-ті рр. серед грошової маси могли лишатися найбільш підроблювані номінали радянських грошей – 25, 10 та 5 рублів. Радянські рублі виведено з обігу 1992 р., коли з'явилися так звані купонокарбованці, які побутували до проведення масштабної грошової реформи. Уведення в обіг національної грошової одиниці – української гривні стало

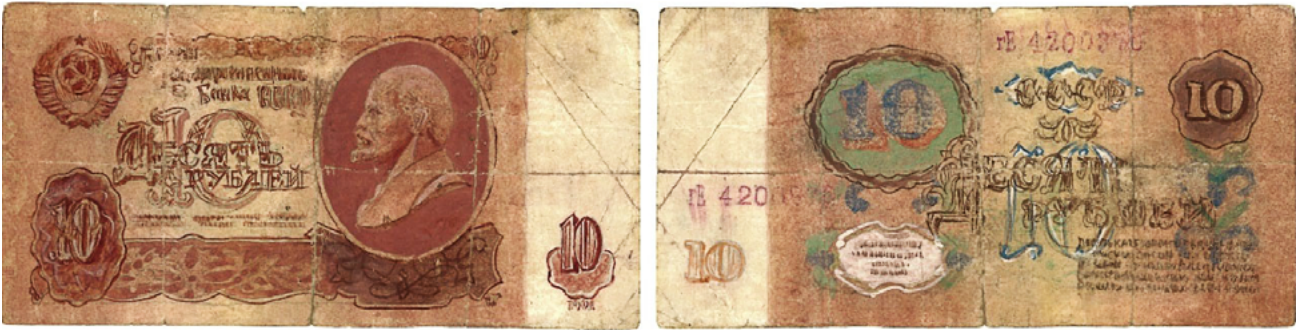

Рис. 4

Фальшиві 10 рублів зразка 1961 р., мальовані вручну гуашшю та графітним олівцем на двох аркушах паперу, що склеювались між собою клеєм ПВА (виявлено 1989 р. в магазині в м. Тальне, Черкаська обл.; аналогічні за виконанням із різними серіями та номерами виявлено в Астрахані, Ленінграді, Тамбові та Воронежській обл.)

Рис. 5

Фальшиві 25 рублів зразка 1961 р., виготовлені методом малювання гуашшю та олівцем на офсетному папері (вилучено 1985 р. в Дніпропетровській обл.)

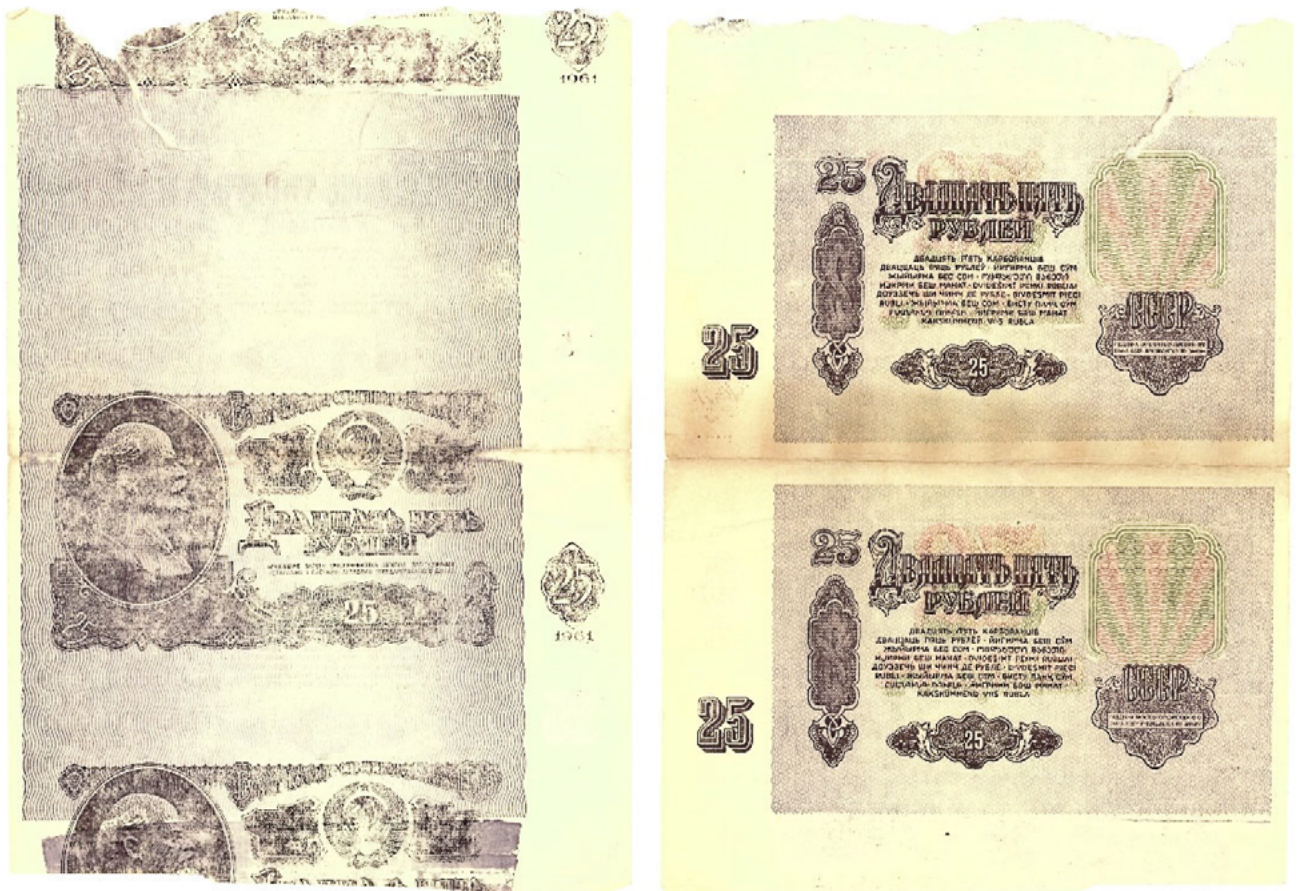

Рис. 6

Фальшиві 25 рублів зразка 1961 р. у вигляді нерозрізаного типографського аркуша (вилучено в Дніпропетровській обл. у громадянина В. В. Михайлова)

Рис. 7

Інструменти фальшивомонетника – глиняні форми для лиття підробок монети номіналом 1 рубль звичайного зразка та присвяченого 100-літтю від дня народження В. Леніна (1970 р.). Експозиція (2017 р.) Музею криміналістики при ДНДЕКЦ МВС України

Рис. 8

Половини ливарної форми для фальшування радянських 50 копійок зразка 1961 р. (перебували в обігу до розпаду СРСР). Експозиція (2017 р.) Музею криміналістики при ДНДЕКЦ МВС України

«одним із наріжних каменів економічного суверенітету для України» (Zhalilo et al., 2021, s. 100).

Новим явищем на українському грошовому ринку стала *іноземна валюта* – споживачам стали доступні для придбання долари США, німецькі марки (так звані *дойчмарки*, від нім. Deutsche Mark – німецька марка або марка Федеративної Республіки Німеччина), британські фунти стерлінгів і рублі сусідньої Росії, високі номінали інфляційних польських злотих.

Серед фальшивих іноземних грошей вирізняються дві умовні групи – фальшиві грошові знаки на зразок грошей країн – сусідів України (Польща, Румунія, Росія) і підробки грошей віддалених країн (США, Британія, Канада).

Окрему увагу варто приділити найпоширенішим у світі від часу падіння «залізної завіси» підробкам (рис. 9–16). Найбільш небезпечними вважались підроблені 100 доларів США зразка 1988 р. (рис. 9–10), так звані *супербанкноти* (Petriaev, & Tolstov, 1993b, s. 2, 7, 13). Їхні зразки експонуються, наприклад, у музеї криміналістики Служби безпеки України. Науковці (Petriaev, & Tolstov, 1993b,

s. 13), наводячи ознаки фальшивих 100-доларових «супербанкнот» (рис. 9–10), наголошують, що в Європі такі підробки з'явилися в 1990-ті рр., банкноти характеризувалися високою якістю поліграфічного відтворення. Припускалося виготовлення цих фальшивок на Близькому Сході. Подібність фальшивих банкнот до справжніх була такою значною, що їх не розпізнавало навіть банківське обладнання тих часів. Стурбованість зумовлено неодноразовим виявленням таких підробок також і в Україні.

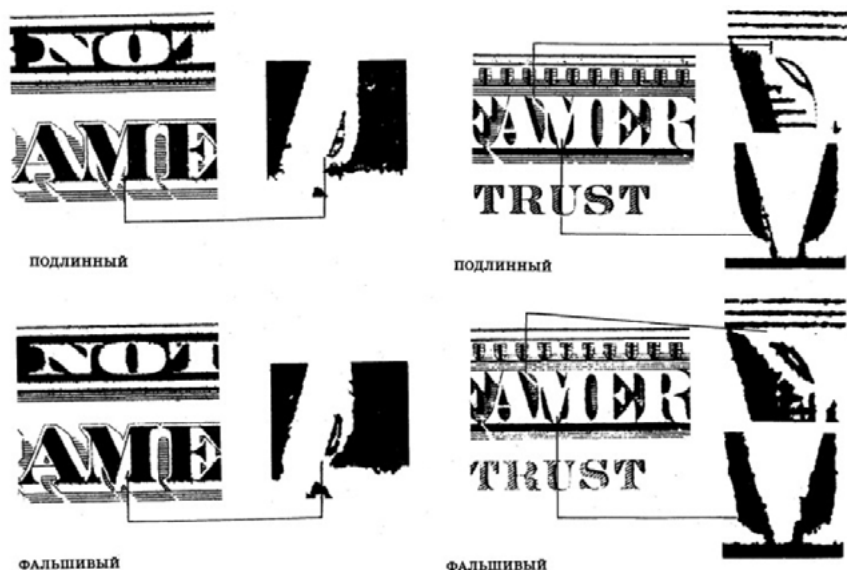

Рис. 9

Ознаки справжньої та підробленої 100-доларової банкноти США зразка 1988 р.

Рис. 10

Фальшива 100-доларова банкнота зразка 1988 р. з елементами зістарювання, слідами склеювання та написами, імовірно нанесеними з метою навмисного псування та маскування фальшивості, щоб збути банкноту з дисконтом як зношену. Вилучено Укресімбанком 1999 р. Банкнота має зображення, схожі на підписи, написи східною мовою, вірогідно мовою фарсі (іранською. – А. Б.-Г.), і написи російською: «Лішенька! Огромного тебе счастья. Любочка»

Рис. 11

Фальшива 100-доларова банкнота зразка 1985 р. з наявними на полі штампами чорного чи синього кольору, характерними для банкнот, які перебували в обігу в країнах Близького та Далекого Сходу (арабських країнах, Китаї тощо), – популярне явище на американських грошових знаках. Традиційно масово такі позначки на грошових знаках проставляють азійські та китайські торговці задля реклами. Погашені банкноти перебували в обігу й в Україні, їх легко можна було отримати як решту, купуючи товар у популярних курортних регіонах – Туреччині або Єгипті. Проте, якщо йдеться про фальшиві банкноти, проставлення таких штампів може свідчити про спробу маскування фальшивок або, чого не можна виключати, власники цих штампів фальсифікату не розпізнали

Рис. 12

Підроблення паперового грошового знака в будь-який час було доволі непростим процесом, що передбачає певні етапи. Найскладніший – виготовлення захищеного спеціального паперу, імітація захисних елементів. Дещо легший – нанесення зображень. Тому набуло поширення таке явище, як перероблення справжніх банкнот, розраховуючи на неуважність споживача та мінімізацію ризиків виявлення фальшивого знака, адже тактильне відчуття та перше враження може дезорієнтувати людину. Так, відомі випадки використання американських банкнот найменших номіналів – \$1 для перероблення та додавання елементів, виправлення текстів і цифр позначення номіналу тощо. Часто на віньєтці з позначенням номіналу «1» зловмисники могли наклеїти стилістично схожі позначення інших номіналів – на зображеній банкноті \$1 зразка 1988 р. наявні сліди відірваних доданих частин у позначенні номіналу цифрами та написом із метою переробити автентичну банкноту найменшого номіналу на більший

Рис. 13

У зібранні зразків фальшивих грошових знаків у Музеї грошей Національного банку України наявні перероблені американські банкноти в \$1 різних років випуску з переробленими позначеннями номіналу на «20» та «50», зокрема зроблено спробу переробити позначення номіналу прописом замість «ONE DOLLAR» імітовано написи вищих номіналів «TWENTY DOLLARS» і «FIFTY DOLLARS». При цьому портрет на лицьовому боці без втручання в його зображення, інколи фальшивомонетники намагаються замінити ім'я президента США іменем того, банкноту із чим зображенням імітують. Помітно візуальним оглядом навіть без збільшувальних засобів, що художнє виконання цифр та написів має суттєві відмінності від справжніх банкнот, написи виконані зазвичай грубо та неохайно, дуже помітні сліди стирання первинного зображення. Проблему для фальшивомонетників становить також позначення номіналу «ONE» на зворотному боці банкнот в \$1, що на наявних зразках підробок було або видозмінено частини літер, або перебите зображеннями архітектурних споруд, як на доларах вищих номіналів

Рис. 14

Перероблені \$20 зразка 1990 р. на \$100 у спосіб стирання внутрішнього поля віньєтки із зазначенням номіналу цифрами та нанесенням за допомогою трафарету числа «100», інші елементи банкноти втручання не зазнали

Рис. 15

Перероблені 10-доларові банкноти зразка 1990 та 1995 рр. на 100-доларові з домальовуванням додаткового нуля в позначення номіналу всередині віньетки по краях банкноти, інші елементи втручання не зазнали

Рис. 16

Тематична частина «Майстерня фальшувальника доларів США» в експозиції (2017 р.)
Музею криміналістики при ДНДЕКЦ МВС України

До фондів Музею грошей Національного банку України з метою збереження зразків фальшивих грошей 1990-х рр. було передано зразки різних варіантів фальшивих грошей, виявлених Укрєксімбанком і погашених спеціальним штампом у 1999 р. Серед колекції найбільша кількість американських доларів із застосуванням різних прийомів і технік, німецькі марки, польські злоті, британські фунти стерлінгів, французькі франки, долари Канади, а також по кілька зразків угорських форинтів і нечастих на валютному ринку італійських лір.

За результатами аналізу наявних у колекції Музею грошей Національного банку України переданих Укрєксімбанком зразків фальшивих банкнот, можна констатувати, що друге місце за популярністю та поширеністю як підробки посіли німецькі марки. Прикметно, що в колекції Музею грошей Національного банку України збережено лише три

основні види підробки, що копіюють прототип лише банкнот вищих номіналів – 100, 200 та 1000 німецьких марок (рис. 17). Серед зразків фальшивих німецьких марок, виявлених Укрєксімбанком та переданих до фондів Музею грошей Національного банку України, наявні також рідкісні 1000 німецьких марок зразка 1977 р. (рис. 18). Найбільш часті серед зафіксованих банкноти в 100 німецьких марок, адже середній номінал дає більші прибутки фальсифікаторам за сталої середньої вартості її виготовлення, як і в разі з меншими номіналами, а прискіпливість, уважність населення, отримуючи цю банкноту, значно менша, ніж із банкнотами старших номіналів.

Фальшивомонетники не обійшли увагою і британську стабільну валюту – фунти стерлінгів (британські фунти). В Україні відомі підробки британських фунтів від зразків кінця 1980-х рр. (рис. 19). Але надходження вже застарілих на той

Рис. 17
Фальшиві німецькі марки зразка 1990–1992 рр., виявлені Укрексімбанком у 1999 р.

Рис. 18
Фальшиві 1000 німецьких марок зразка 1977 р.

Рис. 19
Фальшиві 50 фунтів стерлінгів зразка 1988–1991 рр.

момент німецьких і британських грошових знаків швидко змінюють нові банкноти 1990-х рр., які також потрапляють у поле зацікавленості фальсифі-

каторів. Британські фунти стерлінгів нового зразка 1993–1994 рр. виявлено в Україні здебільшого номінальною вартістю 10 і 50 фунтів (рис. 20).

Рис. 20
Фальшиві 10 і 50 фунтів стерлінгів зразка 1993–1994 рр.

Упродовж 1980-х – початку 1990-х рр. Польща переживала складні часи в економіці – фінансова система страждала від потужної інфляції. Через збільшення обсягів торговельного обігу між Західним регіоном України та Польщею польські злоті вже відомі не лише тим громадянам колишнього СРСР, які мали можливість виїхати за кордон у

службове відрядження або з візитом культурного характеру, а й широким масам населення. Відповідно в Україні зафіксовано й фальшиві польські злоті періоду гіперінфляції, проте з однією особливістю, що полягала в тому, що серед зафіксованих прототипів підробки були лише найвищі номінали – 1 000 000 і 100 000 злотих (рис. 21).

Рис. 21
Фальшиві польські злоті зразка 1980-х рр.

Поширеними на валютному ринку України були також російські рублі (рис. 22). Водночас про

виявлення фальшивих білоруських рублів, леїв Молдови та Румунії, а також крон Словаччини,

Чехії автору цієї наукової статті невідомо, хоча такі випадки могли епізодично траплятися лише в прикордонних зонах. У цьому контексті певний потенціал для свого поширення могли мати фаль-

сифікати угорських форинтів, але серед переданих Укрексімбанком зразків лише одна фальшива банкнота за прототипом 1000 форинтів зразка 1983 р. (рис. 23).

Рис. 22

Фальшиві російські неденоміновані рублі зразка 1993 р., вилучені Укрексімбанком в 1999 р. та передані Музею грошей Національного банку України

Рис. 23

Фальшиві 1000 угорських форинтів зразка 1983 р.

Серед найменш популярних іноземних грошових знаків, засвідчують наявні в колекції Музею грошей Національного банку України зразки, фальшивки яких виявлено в Україні, – італійські ліри (рис. 24), французькі франки (рис. 25) та канадські долари (рис. 26).

Отже, серед виявлених упродовж 1990-х рр. зразків фальшивих банкнот іноземної валюти найбільш масовими виявилися долари США, водночас спостерігається й їх перероблення. Друге місце за популярністю здобула німецька марка. Касами банків вилучалися порівняно немалою

кількістю британські фунти, польські злоті, російські рублі.

Прикметно, що частину грошових знаків іноземної валюти вилучено впродовж ще 1970-х і 1980-х рр. Першість серед прототипів фальшування крім доларів США належить німецьким, російським і польським грошам, широко доступним для населення завдяки вільному процесу купівлі-продажу в обмінних пунктах по всій країні. Популярність інших стабільних грошових одиниць – британських фунтів, канадських доларів, італійських лір була меншою, а збування небезпечніше,

адже їх обміняти можна було лише у відділеннях банків, частіше центральних або головних, оснащених засобами перевірки (наприклад, див. рис. 27), у яких працювали більш досвідчені касири.

Попри сусідство Угорщини і тісні торговельні зв'язки, підробки угорських форинтів представлені лише одним зразком.

Рис. 24

Фальшиві 50 000 зразка 1992 р. і 100 000 зразка 1994 р. італійських лір

Рис. 25

Фальшиві 500 французьких франків зразка 1993 р.

Рис. 26

Фальшиві 50 канадських доларів зразка 1975 р.

Своєрідним відновленням власної грошової системи, вирішенням проблеми гострого дефіциту готівкових коштів стало введення 10 січня 1992 р. в обіг купонів багаторазового використання (купонокарбованців), що несли основний тягар галопуючої інфляції. Спочатку українці отримували зарплату в пропорції: 25 % у карбованцях і

75 % у рублях. Пізніше співвідношення змінилося в бік купонокарбованців. А з 12 листопада 1992 р. рублі перестали бути платіжним засобом в Україні. Упродовж 13–15 листопада можна було обміняти готівку в рублях на купони у співвідношенні 1:1. В обігу з 16 листопада українські купонокарбованці – єдиний законний засіб платежу.

Рис. 27

Національний банк України. Пристрій для перевірення справжності банкнот. 1990-ті рр.

Друк купонокарбованців за кордоном із 22 березня 1994 р. припинено, оскільки в експлуатацію введено друкарську лінію новозбудованої Фабрики банкнотного паперу Національного банку України. В обігу перебувало 19 номіналів купонокарбованців: 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 (уведено із січня 1992 р.); 200, 500, 1000 (червня 1992); 2000, 5000 – на банкнотах цих номіналів уперше з'явився тризуб (із березня 1993); 10 000, 20 000, 50 000, 100 000 (листопада 1993); 200 000, 500 000 (травня 1994); 1 000 000 (травня 1995). Також був розроблений ескіз резервної банкноти номіналом 2 000 000, що в обіг так і не потрапила.

Банкноти дрібних номіналів мали порівняно невелику кількість елементів захисту – водяний знак простого малюнка «паркет» і «наскрізне вікон-

це», що полегшувало їх підроблення. Суттєве занепокоєння у працівників правоохоронних органів, насамперед органів, які забезпечують державну безпеку України, викликала поява перших кольорових копіювальних апаратів на зразок Xerox, що терміново взяли на спеціальний облік. Дійсно, за даними тоді ще Експертно-криміналістичного центру МВС України (сьогодні Експертної служби МВС України), у 1992 р. поширеними були підробки купонів багаторазового використання номіналом 100 карбованців, виготовлених на кольоровому копіювальному апараті (принтері) DeskJet 500C, а наприкінці 1992 р. вилучено понад 20 млн фальшивих карбованців, серед яких 1, 3, 5, 10, 25, 50 та 100 карбованців зразка 1991 р. та 100, 200, 500 та 1000 карбованців зразка 1992 р. (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a).

Через нагальність питання введення в обіг власних грошей купони багаторазового використання мали меншу кількість елементів захисту, але не можна говорити про те, що вони були зовсім не захищені, або дуже слабо захищені. Папір мав водяні знаки, на банкноті передбачались мікротексти, складний малюнок, наскрізне віконце. Уведення купонокарбованців в обіг було здійснено як тимчасовий захід, а розміщення додаткових елементів захисту на банкнотах значно підвищило витрати на їхнє виготовлення. Водночас замовили й друк гривні, яка мала вищу якість і більшу кількість елементів захисту. Спочатку планували провести грошову реформу в першому півріччі 1992 р.

Підроблювались банкноти з найменшого номіналу (рис. 28), але найчастіше серед вилучених виявляли банкноти в 50 і 100 купонокарбованців.

Рис. 28

Фальшиві купони багаторазового використання зразка 1991 р., виявлені та погашені Укрексімбанком і передані Музею грошей Національного банку України

Відомі підробки банкнот 50 карбованців серії 1991–1993 рр. із погашенням (рис. 29) (Shvets, 2011–2012, s. 67–69). На колекційному ринку трапляються й інші банкноти з іншим штампом і написами «Фальшивий» різними мовами (англ.

«FAKE» та нім. «FALZUM») (Zahreba, & Yatsenko, 2019, s. 509), що викликає сумнів у його автентичності (рис. 30). Найвищими та найбільш популярними об'єктами фальшування стали 500 000 та 1 000 000 карбованців (рис. 31).

Рис. 29
Підроблені і вилучені 50 карбованців 1991 р. (приватна колекція, Вишгород)

Рис. 30
Фальшиві українські карбованці зі штампом і написами «Фальшивий» різними мовами (англ. «FAKE» та нім. «FALZUM»)

Рис. 31
Фальшивий 1 000 000 українських карбованців

У грошовому обігу України впродовж першого року обігу купонів зафіксовано, засвідчили науковці (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 3), велику кількість підробок номіналом 25, 50, 100 та 1000 карбованців, а загальна сума зареєстрованих фальшивих грошей перевищила 20 млн карбованців. Основну

масу підробок виготовлено офсетним способом, використання інших технологій траплялося рідко, кількість таких підробок дуже мала.

Купони багаторазового використання зразка 1991 р. оснащено захисними елементами – водяним знаком у вигляді паркетної сітки,

люмінесценції в папері у вигляді волокон яскравого голубого кольору, тонкі лінії узорів, переплетені в особливий спосіб, утворюючи складну для копіювання гільйоширну сітку (s. 4–5). Захист купонів базується на комплексі художніх, поліграфічних, фізичних і технічних властивостей, відхилення від яких свідчить про підроблення (s. 7) (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a).

У довіднику для експертів із розпізнавання фальшивих купонів багаторазового використання зразка 1991–1992 рр. унаочнено підробки, що трапляються найчастіше, серед них:

«вінницький» варіант 25 карбованців 1991 р. – уперше виявлено в серпні 1992 р. у Вінницькій області. Білий офсетний папір, елементи захисту відсутні, офсетний друк. Virізняється (рис. 32) слабким друком тонких ліній на зворотному боці, наявні розриви в паралельних штрихових лініях у цифрі «5» позначення номіналу на аверсі, а також дефекти друку на літері «Н» у слові «Національний» (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 9–11);

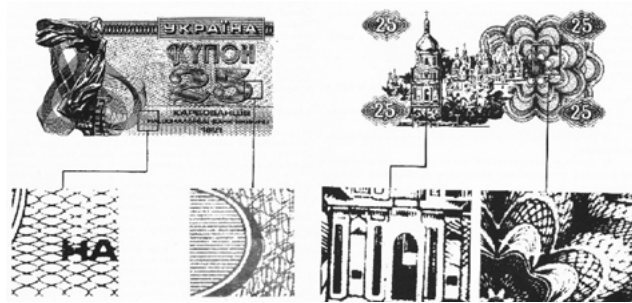

Рис. 32

«одеський» варіант 50 карбованців 1991 р. – уперше виявлено у жовтні в Одеській області. Білий офсетний папір, елементи захисту відсутні, офсетний друк. Virізняється (рис. 33) наявністю поперечного штриху, який перетинає кілька ліній у центрі зображення Либеді; у зображенні року емісії заключний елемент цифри «9» зливається з овалом; дрібні елементи Софійського собору не продруковані; наявні роздільні лінії між гільйоширною розеткою та віньетками номіналів на зворотному боці (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 12–14);

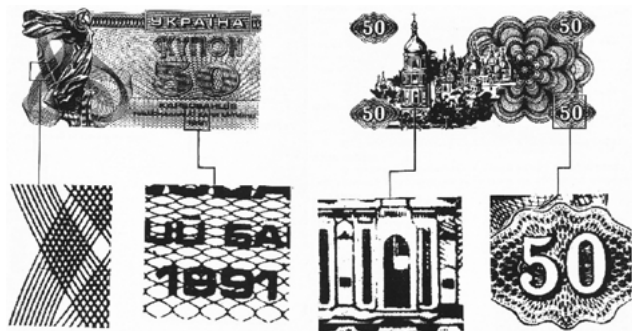

Рис. 33

«закарпатський» варіант 100 карбованців 1991 р. – уперше виявлено 26 червня 1992 р. в Ужгороді. Білий спеціальний папір, елементи захисту відсутні, офсетний друк. Virізняється (рис. 34) друком захисної сітки фарбниками жовтого та помаранчевого кольору перервними лініями, що мають потовщення в місцях їх перетину, верхній і нижній краї сітки обмежені прямими лініями; непродрукованою лівою лінією на зображенні Либеді лицьового боку (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 15–17);

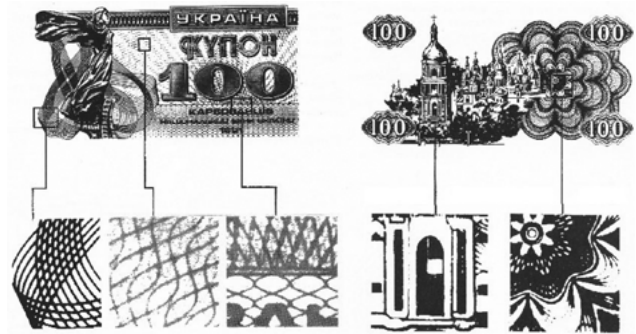

Рис. 34

«запорізький» варіант 100 карбованців 1991 р. – уперше виявлено 3 липня 1992 р. в Запоріжжі. Білий офсетний папір, елементи захисту відсутні, офсетний друк. Virізняється (рис. 35) перериваннями однієї з ліній у центрі зображення Либеді; двома крапками ліворуч від другого нуля в позначенні номіналу на лицьовому боці; друком захисної сітки одним фарбником жовто-помаранчевого кольору (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 18–21);

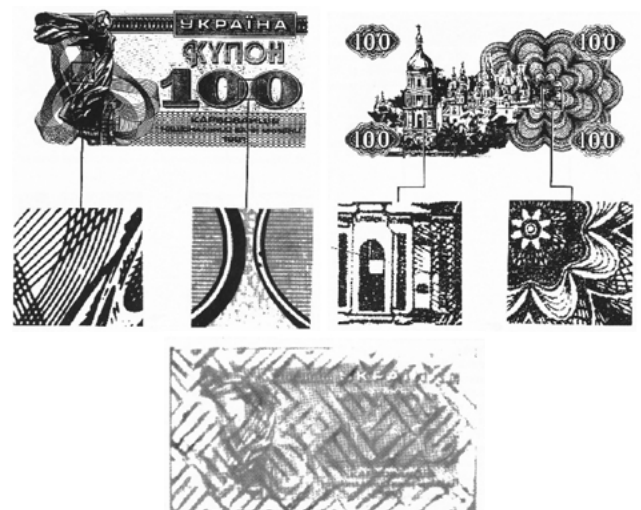

Рис. 35

«київський» варіант 100 карбованців 1991 р. – уперше виявлено в серпні 1992 р. в Києві. Білий офсетний папір, елементи захисту відсутні, офсетний друк низької якості. Virізняється (рис. 36) крапкою між першою та другою нижніми лініями зображення Либеді; відсутністю захисної сітки

жовтого кольору між лініями зображення Либеді; непродрукованою захисною сіткою фіолетового кольору на лицьовому боці купона (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 22–24);

Рис. 36

«чернівецький» варіант 100 карбованців 1991 р. – уперше виявлено в листопаді 1992 р. в Чернівцях. Білий офсетний папір, елементи захисту відсутні, офсетний друк низької якості. Вирізняється (рис. 37) наявністю поперечних штрихів, які перетинають кілька ліній в центрі зображення Либеді; у зображенні року емісії заключний елемент цифри «9» зливається з овалом; штрих, який поєднує дві лінії ліворуч від другого овалу центрального цифрового номіналу (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 25–27);

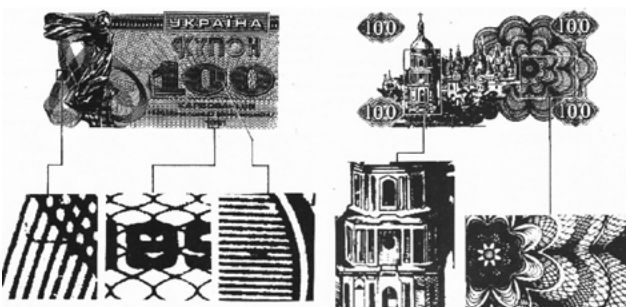

Рис. 37

«черкаський» варіант 100 карбованців 1991 р. – уперше виявлено в листопаді 1992 р. в Черкасах. Білий офсетний папір, елементи захисту відсутні, офсетний друк. Вирізняється (рис. 38) нерастрованими зображеннями зворотного боку; штриховка центрального номіналу лицьового боку бліда (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 28–30);

«харківський» варіант 1000 карбованців 1992 р. – уперше виявлено 7 липня 1992 р. в Харкові. Білий письмовий папір, елементи захисту відсутні, виготовлені на кольоровому струминному принтері. Вирізняється (рис. 39) неправильною формою точок зображення тла лицьового боку; фарба розчиняється водою (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 31–32);

«дніпропетровський» варіант 1000 карбованців 1992 р. – уперше виявлено 9 грудня 1992 р. в Дніпропетровську. Білий офсетний папір, елементи захисту відсутні, офсетний друк. Вирізняється

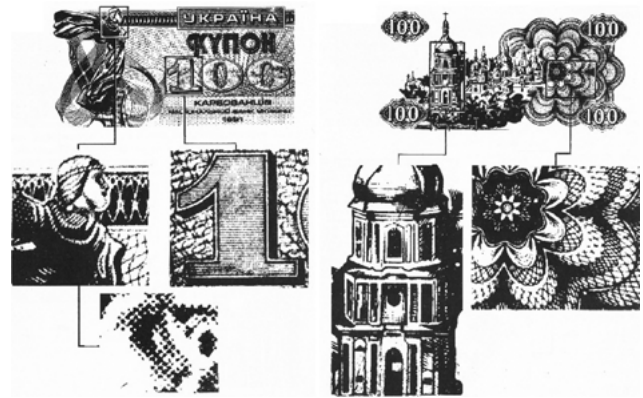

Рис. 38

Рис. 39

(рис. 40) тим, що фонову захисну сітку лицьового боку надруковано фарбником бузкового кольору у вигляді крапок. У вікні суміщення бракує кола на границі фонові сітки; низька якість штрихів центрального номіналу; дзеркальне зображення слова «КУПОН» на зображенні Либеді; лінії гільйоширної розетки на зворотному боці збігаються; розбіжність масштабів друкарських форм призвело до виникнення пробілів між зображеннями різного кольору; дрібні деталі в зображенні Софійського собору не продруковано. Серійний номер 205/11-375702 (Petriaev, & Tolstov (Sost.), 1993a, s. 34–36).

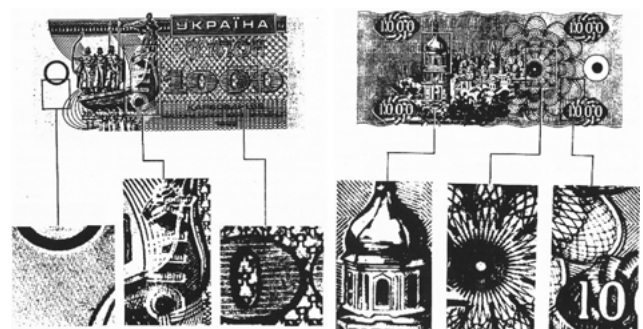

Рис. 40

Варто зазначити, що співпраця з компанією – виробником купонів багаторазового використання для України не припинилась на етапі замовлення та виготовлення грошових знаків. У пресі незрідка розміщуються рекламні оголошення (рис. 41) із комерційними пропозиціями

купівлі спеціальної техніки для виявлення фальшивих банкнот виробництва компанії «Thomas De La Rue» (*Proponuie Itla Kyiv De Lia Riu*, 1993, s. 13).

ПРОПОНУЄ
ІЛТА КИЇВ ДЕ ЛЯ РЮ

Гроші рахунок люблять!

Лічильно-детекторні апарати компанії
«Де Ля Рю», які програмуються на
формат і вид захисту будь-яких купюр,
не просто рахують гроші,
але й перевіряють їх.

Забезпечується сервіс. Оплата у ВКВ.

Акції, чеки, векселі, облигації — із застосуванням
найсучасніших технологій!

До ваших послуг світовий лідер у виготовленні
цінних паперів компанія ДЕ ЛЯ РЮ, незалежна
міжнародна корпорація зі штаб-квартирою в
Лондоні.

252001, Київ, пров. Т.Шевченка, 12, ІЛТА КИЇВ;
тел. 229-45-78; 228-00-63.

Рис. 41

У роки обігу купонів багаторазового використання та українських карбованців розпочалась активна підготовка до проведення грошової реформи та введення в обіг національної грошової одиниці – гривні. Із введенням гривні 2 вересня 1996 р. пріоритети фальшивомонетників змінились – підроблення купонокарбованців одразу втратило сенс. Згодом змінились і тенденції у фальшуванні грошей – у 1995 р. в Польщі досягнуто стабілізації інфляційних процесів і введено в обіг деноміновані злоті; у 1997 р. після дефолту в Росії відбулась деномінація рублів; у Європейському Союзі з 1 січня 2002 р. введено готівкові євро. Тож, у новому тисячолітті підроблення низки грошових одиниць втратило свою актуальність, а процеси фальшивомонетництва набули нових особливостей.

Наукова новизна

Висвітлено тенденції підроблення грошей у перші роки (1991–1994 рр.) після проголошення незалежності України, а також деякі напрями протидії фальшивомонетництву.

Висновки

1. Констатовано в результаті аналізу етапів становлення національної грошової одиниці (побутування радянського рубля та введення в обіг карток споживача; поява іноземної валюти та її фальшування; введення купонів багаторазового

використання; введення українського карбованця), що в перші роки незалежності України в грошовому обігу спочатку зберігався радянський рубль, для захисту споживчого ринку було введено картки споживача, згодом започатковано обіг купонів багаторазового використання, паралельно новим явищем у житті суспільства стала іноземна валюта.

2. Засвідчено, що в перші місяці незалежності до введення українських грошей підроблені радянські рублі могли потрапляти до грошового обігу, хоча вже скоро їх підроблення втрачало будь-який сенс. Мотиви підроблення карток споживача в час їх використання були очевидними, хоча достовірних таких випадків наразі виявити не вдалось. Незважаючи на певну простоту для копіювання, причина відсутності підробок цих фінансових документів може пояснюватися частою їх зміною. В умовах нестабільності на грошовому ринку та гіперінфляції попит на іноземну валюту зростає. Найбільш популярним серед фальшивомонетників прототипом для фальшування стали 100-доларові банкноти, на валютному ринку криміналісти зафіксували підробки високої якості американських доларів зразка 1988 р. У фальшуванні доларів США фальшивомонетники застосовували різні прийоми і техніки. Друге місце за популярністю посіла марка Федеративної Республіки Німеччина. Банками вилучались також британські фунти стерлінгів, російські рублі, польські злоті, проте менш популярними були французькі франки, канадські долари, угорські форинти та італійські ліри. Уведені в обіг купони багаторазового використання в 1992 р. змінили структуру фальшивих грошей в Україні – зразками для фальшування стали практично всі номінали нових українських грошей. Довідкова криміналістична література надає змогу вивчити основні різновиди фальшивих купонів багаторазового використання, розподілених за територіальним принципом за місцем виявлення. Прикметним є також те, що в періодичній пресі часто розміщуються оголошення компанії – виробника купонокарбованців і також техніки для виявлення підробок.

3. Наголошено, що наразі проблеми фальшування грошей найбільш ґрунтовно досліджують фахівці двох галузей – криміналістики та історичних дисциплін, зокрема нумізматики та боністики, історії грошового обігу. Проте бракує системного та ґрунтовного аналізу фальшивомонетництва в незалежній Україні, переосмислення деяких явищ в контексті порушеної проблематики в історико-криміналістичному аспекті.

References

- Bakalets, O. A. (2017). Falshyvi monety Syhizmunda III Vazy z Khmelnychchyny [Coin counterfeits of Sigismund III Wasa from Khmelnytskyi region]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk*, 1, 98–107 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-98-107>
- Boiko-Gagarin, A. S. (2014, Hruden 10). K voprosu o vozmozhnosti chekanki getmanom Bogdanom Khmelnitckim falshivvykh monet. U *VIII Bohdanivski chytannia: materialy Vseukr. nauk. konf. z nahody 419-richchia vid dnia narodzh. hetmana Bohdana Khmelnytskoho*, Cherkasy, 118–122 [in Russian].
- Boiko-Gagarin, A. S. (2017). *Falshivomonetnichestvo v Tsentralnoi i Vostochnoi Evrope v epokhu Srednevekovia i rannego Novogo vremeni*. Kiev: Ukrainskaia konfederatsiia zhurnalistov. 560 s. [in Russian].
- Boiko-Haharin, A. S., & Korpusova, Y. V. (2017). Monetno-vahovi zlyvky hryvni ta yikh tohochasni pidrobky z koleksii Odeskoho arkhеологiчного muzeiu. U I. V. Bruiako (Otv. red.). *Zapiski otdela numizmatiki i torevtyki Odesskogo arkhеологического muzeia* (III, s. 120–132). Odessa: Irbis [in Ukrainian].
- Boiko-Gagarin, A. S., Korpusova, I. V., & Ianov, D. M. (2018). Nekotorye osobennosti obrashcheniia osmanskikh iuzlukov na territorii kniazhestva Valakhii v 1810–1811 gg. [Some features of the circulation of the Ottoman yuzluks on the territory of the Valahian duchy in 1810–1811]. *Starodavnie Prychornomoria*, XII. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova, 57–69 [in Russian].
- Boiko-Haharin, A., & Rodionova, O. (2018). Tohochasni pidrobky 100 karbovantsiv 1917 roku u koleksii NMIU. *Numizmatyka i falerystyka*, 3, 22–25 [in Ukrainian].
- Boiko-Haharin, A. S. (2019a). Kharakterystyka dzherel vyvchennia falshivvykh monet ta banknot v hroshovomu obihu Ukrainy v impersku dobu (1795–1917) [Characteristics of the sources of study of counterfeit coins and banknotes in the monetary circulation in Ukraine in the imperial period (1795–1917)]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia. Seriia: Istorychni nauky*, 8, 55–75 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-8-55-75>
- Boiko-Haharin, A. S. (2019b). Polovyna matrytsi dlia pidrobky 1 kopiiky Rosiiskoi imperii kin. XIX – pochatku XX st. [Half of the mold for counterfeiting of 1 kopeck of the Russian Empire. XIX – early XX centuries]. *Konotopski chytannia*, 10, 68–72 [in Ukrainian].
- Boiko-Gagarin, A. S. (2019c). Poddelki denezhnykh znakov XIX–XX veka v sobranii Natsionalnogo istoricheskogo muzeia Respubliki Belarus [The money counterfeits of XIX–XX centuries in the collection of the National historical museum of the Republic of Belarus]. *Bankovskii vestnik*, 12(677), 53–55 [in Russian].
- Boiko-Haharin, A., & Shevchuk, O. (2019, Zhovten 24–25). Falshyvi banknoty na hroshovomu rynku Ukrainy (1990–2000 rr.) [Counterfeit banknotes in the money circulation of Ukraine (1990–2000)]. U O. O. Diachok, & V. V. Shevchenko (Nauk. red.), *Istoriia torhivli, podatki i myta: tezy dopovidei XIII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*, Dnipro, 91–94 [in Ukrainian].
- Boiko-Haharin, A. S. (2020). Chastyna klishe dlia druku herbovykh marok Zbroinykh syl Pivdnia Rosii. *Konotopski chytannia*, 10, 75–78 [in Ukrainian].
- Boiko-Haharin, A. S. (2021). *Falshyvomonetnytstvo na ukrainskykh zemliakh (1795–1917 rr.)* [Dysertatsiia doktora istorychnykh nauk, DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyts. derzh. un-t im. H. Skovorody»] [in Ukrainian].
- Bondarenko, O. V. (2020). «Istoriia falshuvannia hroshei na ukrainskykh terenakh. Retsenziia na monohrafiu Boiko-Haharina A.S. Falshyvomonetnytstvo v Ukraini v impersku dobu (1795–1917). Pereiaslav: Dombrovska Ya. M., 2020. 396 s.»]. *Ukrainskyi selianyn*, 24, 108 [in Ukrainian].
DOI: [10.31651/2413-8142-2020-24-108](https://doi.org/10.31651/2413-8142-2020-24-108)
- Deepak, N. R., Nikhat, Y., Nida, S., Nishath, F., & Aftab, M. (2022). A Review on Fake currency detection using feature extraction. *SSRN*, 1–7.
DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4041599>
- Garg, S. (Ed.). (2022). *The Raj and the Rajas: Money and Coinage in Colonial India* (1st ed.). Routledge. 838 p.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003362838>
- Grimalauskaite, D. (2008). Lokalizatsiia mesta proizvodstva falshivvykh assignatsii I. Tceizika (1779–1860) i nekotorye aspekty ikh rasprostraneniia [The localization of the place of the I. Ceizyk's forgery assignments produce (1779–1860) and some aspects of their spreading]. *Pieniądz – kapital – praca – wspólne dziedzictwo Europy: materiały z VIII międzynarodowej konferencji numizmatycznej* (Białystok-Augustów, 18–21 września). Warszawa. S. 204–205 [in Russian].
- Han, M., & Kim, J. (2019). Joint banknote recognition and counterfeit detection using explainable artificial intelligence. *Sensors*, 19(16), 3607.
DOI: <https://doi.org/10.3390/s19163607>
- Huang, S. Y., Mukundan, A., Tsao, Y. M., Kim, Y., Lin, F. C., & Wang, H. C. (2022). Recent Advances in Counterfeit Art, Document, Photo, Hologram, and Currency Detection Using Hyperspectral Imaging. *Sensors (Basel, Switzerland)*, 22(19), 7308.
DOI: <https://doi.org/10.3390/s22197308>
- Hurzhi, I. O., & Boiko-Haharin, A. S. (2020). Hroshovi surohatty kupetstva u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Monetary Surrogates of the Merchants in the Second Half of the Nineteenth – Early Twentieth Century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 55–63 [in Ukrainian].
- Kuleshov, S. (2018). Try falshyvi serednovichni zakhidnoievropeiski denarii, znaideni v rivnenskkii oblasti [Three fake

- western european deniers find in rylvne region]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk*, 2, 43–51 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2018-2-43-51>
- Kuleshov, S. H., & Boiko-Haharin, A. S. (2020). Ekspertyza avtentychnosti hroshei u Rosiiskii imperii v XIX – na pochatku XX stolittia [Expertise of authenticity of money in the Russian Empire in 19th – early 20th century]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 25, 178–192 [in Ukrainian].
DOI: [10.15407/rksu.25.178](https://doi.org/10.15407/rksu.25.178)
- Kuznetsov, V. D., & Tsetskhladze, G. R. (Eds.). (2021). *The Beginning of Coinage in the Cimmerian Bosphorus (a Hoard from Phanagoria)* (Vol. 34). Peeters Publishers. 162 p.
DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv27vt5nx>
- von Lengeling, V. H. C. (2022). The distribution of fake British pounds in the biggest money counterfeiting scheme in history. *Journal of Intelligence History*, 1–21.
DOI: <https://doi.org/10.1080/16161262.2022.2043039>
- de Lisle, C. (2021). Coinage. *Agathokles of Syracuse: Sicilian Tyrant and Hellenistic King* (Oxford, 2021; online edn, Oxford Academic, 18 Feb. 2021). P. 95–136.
DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198861720.003.0005>
- Moreno, E. M. (2018). Coinage and the Tributary Mode of Production. In Balzaretto, R., Barrow, J., & Skinner, P. (Eds.). *Italy and Early Medieval Europe: Papers for Chris Wickham, The Past and Present Book Series* (Oxford, 2018; online edn, Oxford Academic, 20 Sept. 2018). P. 402–415.
DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198777601.003.0030>
- Nadvirniak, O., & Pohorilets, O. (2019). «Falshyvomonetnytstvo», «neofitsiini imitatsii» chy «neofitsiine monetne vyrobnytstvo»? Do pytannia prysutnosti «lytykh» denariiv I–III stolittia n.e na «vavrvarskykh» terytoriiakh Pivdenno-Skhidnoi Yevropy (za materialamy mezhyrichchia serednoho Dnistra i Pivdennoho Buhu) [«Counterfeiting», «unofficial» or «unofficial coin production»? To the question presented «cast» denarius of the I–III centuries and presented on «barbaric» territories of the South-Eastern Europe (based on the materials of the inter-rivers of the middle Dniester and Southern Bug)]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk*, 3, 28–41 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2019-3-28-41>
- Nechytailo, V. (2019). *Hroshovyi obih na terytorii Hetmanshchyny (1648–1764 rr.)* [Avtoreferat dysertatsii kandydata istorychnykh nauk, Pereiaslav-Khmelnys. derzh. un-t im. H. Skovorody]. 15 s. [in Ukrainian].
- Ohui, O. D. (2004). Falshyvi paperovi hrosi na Bukovyni XIX–XX st. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkhelohii y etnolohii*, 1(17), 59–69 [in Ukrainian].
- Orlyk, C., & Boiko-Haharin, A. (2017). Falshyvomonetnytstvo v Ukraini v roky Pershoi svitovoi viiny [The money counterfeiting in Ukraine During WWI]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk*, 1, 143–164 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-143-164>
- Pachón, C. G., Ballesteros, D. M., & Renza, D. (2021). Fake banknote recognition using deep learning. *Applied Sciences*, 11(3), 1281.
DOI: <https://doi.org/10.3390/app11031281>
- Padmaja, B., Naga Shyam Bhargav, P., Ganga Sagar, H., Diwakar Nayak, B., & Bhushan Rao, M. (2021). Indian Currency Denomination Recognition and Fake Currency Identification. *Journal of Physics: Conference Series*, 2089.
DOI: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/2089/2/2F012008>
- Petriaev, S. Iu., & Tolstov, V. K. (Sost.). (1993a). *Kratkii spravochnik dlia ekspertov, sledovatelei, operativnykh robotnikov organov vnutrennikh del i operatsionno-kassovykh robotnikov Natsionalnogo banka Ukrainy po falshivym kuponam mnogorazovogo ispolzovaniia NBU, zaregistrirovannykh v 1992 godu*. Kiev: RIO MVD Ukrainy. 43 s. [in Russian].
- Petriaev, S. Iu., & Tolstov, V. K. (1993b). *Rozysknaia tablitsa po falshivym 100-dollarovym banknotam SShA serii 1988 goda (superbanknota)*. Kiev: RIO MVD Ukrainy. 16 s. [in Russian].
- Prokhnenko, I., & Zhylenko, M. (2017). Falshyvi monety Serednianskoho zamku [Counterfeit coins from the Serednye Castle]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk*, 1, 86–97 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-86-97>
- Proponuie Ilta Kyiv De Lia Riu (1993). *Finansovyi Kiev*, 6, 13 [in Ukrainian].
- Refonaa, J., Sebastian, G. G., Ramanan, D. L., & Lakshmi, M. (2018). Effective Identification of Black Money and Fake Currency Using NFC, IoT and Android. *2018 International Conference on Communication, Computing and Internet of Things (IC3IoT)*, 275–278.
DOI: [10.1109/IC3IoT.2018.8668177](https://doi.org/10.1109/IC3IoT.2018.8668177)
- Rohrig, B. (2020). *The Chemistry of Money* (1st ed.). Royal Society of Chemistry.
DOI: <https://doi.org/10.1039/9781839168482>
- Santhi, M. V. B. T., Hrushikesava Raju, S., Adinarayna, S., Lokanadham Naidu, V., Waris, S. F. (2022). A Hybrid Framework for Efficient Detection of Fake Currency Notes. In: Saini, H. S., Singh, R. K., Tariq Beg, M., Mulaveesala, R., Mahmood, M. R. (Eds.). *Innovations in Electronics and Communication Engineering. Lecture Notes in Networks and Systems*, vol. 355. Springer, Singapore.
DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-8512-5_24
- Shalobudov, V. M. (2009). Skarb falshyvykh polskykh monet XVII st. z s. Sokolivka na Poltavshchyni. *Arkheolohichniy litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1, 100–101 [in Ukrainian].

- Shevchuk, O. (2019). Informatsiini mozhlyvosti сайту Natsionalnoho Banku Ukrainy v doslidzhenni problem istorii hroshovoho obihu v Ukraini [Information possibilities of the National Bank of Ukraine website in research of the history problems of monetary circulation in Ukraine]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia. Seriia: Istorychni nauky*, 8, 320–335 [in Ukrainian].
DOI: 10.31470/2518-7600-2019-8-320-335
- Shevchuk, O., & Boiko-Haharin, A. (2020). Saity novyn yak dzhерело do vyvchennia falshyvomonetnytstva v Ukraini [News web-sites at the source for study of counterfeiting in Ukraine]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*, 10, 423–439 [in Ukrainian].
DOI: 10.31470/2518-7600-2020-10-423-439
- Shvets, V. (2011–2012). Falshuvannia hroshovykh znakov kupono-karbovantsiv v Ukraini (1992–1995 rr.). *Lvivski numizmatychni zapysky*, 8–9, 67–69 [in Ukrainian].
- Viraktamath, S. V., Tallur, K., Bhadavankar, R., & Vidya (2021). Review on Detection of Fake Currency using Image processing Techniques. *2021 5th International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS)*, 865–870.
DOI: 10.1109/ICICCS51141.2021.9432111
- Wang, S., Toreini, E., & Hao, F. (2021). Anti-Counterfeiting for Polymer Banknotes Based on Polymer Substrate Fingerprinting. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, 16, 2823–2835.
DOI: 10.1109/TIFS.2021.3067440
- Zahreba, M., & Yatsenko, S. (2019). *Paperovi hroshi kintsia XIX – pochatku XXI st. v obihu Ukrainy. Kataloh*. Kyiv: Lohos. 502 s. [in Ukrainian].
- Zamalloa Jara, M. A., Luizar Obregón, C., & Araujo Del Castillo, C. (2018). Exploratory analysis for the identification of false banknotes using portable X-ray Fluorescence spectrometer. *Applied radiation and isotopes: including data, instrumentation and methods for use in agriculture, industry and medicine*, 135, 212–218.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.apradiso.2018.01.043>
- Zhalilo, Ya. A., Bazyliuk, Ya. B., Kolomiets, O. O., Sobkevych, O. V., Kovalivska, S. V., Bakhur, N. V., Bielashov, Ye. V., Valiushko, I. V., Vlasenko, R. V., Heiko, T. Yu., Hladkykh, D. M., Davydenko, S. V., Dvihun, A. O., Dushko, A. L., Zhurakovska, L. A., Kasperovych, Yu. V., Koval, O. P., Lisohor, L. S., Malynovska, O. A., ... Yatsenko, L. D. (2021). *Trydtsiat rokiv Nezalezhnosti Ukrainy: sotsialno-ekonomichni pidsumky ta stratehichni vizii maibutnoho: analit. dop.* (za nauk. red. Ya. A. Zhalila). Kyiv: NISD. 324 s. [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.01>

Список використаних джерел

- Бакалець, О. А. (2017). Фальшиві монети Сигізмунда III Вази з Хмельниччини [Coin counterfeits of Sigismund III Wasa from Khmelnytskyi region]. *Український нумізматичний щорічник*, 1, 98–107.
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-98-107>
- Бойко-Гагарин, А. С. (2014, Грудень 10). К вопросу о возможности чеканки гетманом Богданом Хмельницким фальшивых монет. У *VIII Богданівські читання: матеріали Всеукр. наук. конф. з нагоди 419-річчя від дня народж. гетьмана Богдана Хмельницького*, Черкаси, 118–122.
- Бойко-Гагарин, А. С. (2017). *Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени*. Киев: Украинская конфедерация журналистов. 549 с.
- Бойко-Гагарин, А. С., & Корпусова, І. В. (2017). Монетно-вагові зливки гривні та їх тогочасні підробки з колекції Одеського археологічного музею. У І. В. Бруяко (Отв. ред.). *Записки отдела нумизматики и тореветики Одесского археологического музея*. (III, с. 120–132). Одесса: Ирбис.
- Бойко-Гагарин, А. С., Корпусова, І. В., & Янов, Д. М. (2018). Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810–1811 гг. [Some features of the circulation of the Ottoman yuzluks on the territory of the Valahian duchy in 1810–1811]. *Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII*. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 57–69.
- Бойко-Гагарин, А., & Родіонова, О. (2018). Тогочасні підробки 100 карбованців 1917 року у колекції НМІУ. *Нумізматика і фалеристика*, 3, 22–25.
- Бойко-Гагарин, А. С. (2019а). Характеристика джерел вивчення фальшивих монет та банкнот в грошовому обігу України в імперську добу (1795–1917) [Characteristics of the sources of study of counterfeit coins and banknotes in the monetary circulation in Ukraine in the imperial period (1795–1917)]. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки*, 8, 55–75.
DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-8-55-75>
- Бойко-Гагарин, А. С. (2019б). Половина матриці для підробки 1 копійки Російської імперії кін. XIX – початку XX ст. [Half of the mold for counterfeiting of 1 kopeck of the Russian Empire. XIX – early XX centuries]. *Конотопські читання*, 10, 68–72.
- Бойко-Гагарин, А. С. (2019с). Подделки денежных знаков XIX–XX века в собрании Национального исторического музея Республики Беларусь [The money counterfeits of XIX–XX centuries in the collection of the National historical museum of the Republic of Belarus]. *Банковский вестник*, 12(677), 53–55.
- Бойко-Гагарин, А., & Шевчук, О. (2019, Жовтень 24–25). Фальшиві банкноти на грошовому ринку України (1990–2000 рр.) [Counterfeit banknotes in the money circulation of Ukraine (1990–2000)]. У О. О. Дячок, & В. В. Шевченко

- (Наук. ред.), *Історія торгівлі, податків і мита: тези доповідей XIII Міжнародної наукової конференції*, Дніпро, 91–94.
- Бойко-Гагарін, А. С. (2020). Частина кліше для друку гербових марок Збройних сил Півдня Росії. *Конотопські читання*, 10, 75–78.
- Бойко-Гагарін, А. С. (2021). *Фальшивомонетництво на українських землях (1795–1917 рр.)* [Дисертація доктора історичних наук, Переяслав-Хмельниць. держ. ун-т ім. Г. Сковороди].
- Бондаренко, О. В. (2020). «Історія фальшування грошей на українських теренах. Рецензія на монографію Бойко-Гагаріна А.С. Фальшивомонетництво в Україні в імперську добу (1795–1917). Переяслав: Домбровська Я. М., 2020. 396 с.». *Український селянин*, 24, 108. DOI: 10.31651/2413-8142-2020-24-108
- Deepak, N. R., Nikhat, Y., Nida, S., Nishath, F., & Aftab, M. (2022). A Review on Fake currency detection using feature extraction. *SSRN*, 1–7.
DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4041599>
- Garg, S. (Ed.). (2022). *The Raj and the Rajas: Money and Coinage in Colonial India* (1st ed.). Routledge. 838 p.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003362838>
- Грималаускайте, Д. (2008). Локалізація места производства фальшивых ассигнаций И. Цейзика (1779–1860) и некоторые аспекты их распространения [The localization of the place of the I. Ceizyk's forgery assignments produce (1779–1860) and some aspects of their spreading]. *Pieniądz – kapital – praca – wspólne dziedzictwo Europy: materiały z VIII międzynarodowej konferencji numizmatycznej* (Białystok-Augustów, 18–21 września). Warszawa. S. 204–205.
- Han, M., & Kim, J. (2019). Joint banknote recognition and counterfeit detection using explainable artificial intelligence. *Sensors*, 19(16), 3607.
DOI: <https://doi.org/10.3390/s19163607>
- Huang, S. Y., Mukundan, A., Tsao, Y. M., Kim, Y., Lin, F. C., & Wang, H. C. (2022). Recent Advances in Counterfeit Art, Document, Photo, Hologram, and Currency Detection Using Hyperspectral Imaging. *Sensors (Basel, Switzerland)*, 22(19), 7308.
DOI: <https://doi.org/10.3390/s22197308>
- Гуржій, І. О., & Бойко-Гагарін, А. С. (2020). Грошові сурогати купецтва у другій половині XIX – на початку XX ст. [Monetary Surrogates of the Merchants in the Second Half of the Nineteenth – Early Twentieth Century]. *Український історичний журнал*, 5, 55–63.
- Кулешов, С. (2018). Три фальшиві середньовічні західноєвропейські денарії, знайдені в рівненській області [Three fake western european deniers find in ruyne region]. *Український нумізматичний щорічник*, 2, 43–51.
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2018-2-43-51>
- Кулешов, С. Г., & Бойко-Гагарін, А. С. (2020). Експертиза автентичності грошей у Російській імперії в XIX – на початку XX століття [Expertise of authenticity of money in the Russian Empire in 19th – early 20th century]. *Рукописна та книжкова спадщина України*, 25, 178–192.
DOI: 10.15407/rksu.25.178
- Kuznetsov, V. D., & Tsetschlade, G. R. (Eds.). (2021). *The Beginning of Coinage in the Cimmerian Bosphorus (a Hoard from Phanagoria)* (Vol. 34). Peeters Publishers. 162 p.
DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv27vt5nx>
- von Lengeling, V. H. C. (2022). The distribution of fake British pounds in the biggest money counterfeiting scheme in history. *Journal of Intelligence History*, 1–21.
DOI: <https://doi.org/10.1080/16161262.2022.2043039>
- de Lisle, C. (2021). Coinage. *Agathokles of Syracuse: Sicilian Tyrant and Hellenistic King* (Oxford, 2021; online edn, Oxford Academic, 18 Feb. 2021). P. 95–136.
DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198861720.003.0005>
- Moreno, E. M. (2018). Coinage and the Tributary Mode of Production. In Balzaretti, R., Barrow, J., & Skinner, P. (Eds.). *Italy and Early Medieval Europe: Papers for Chris Wickham, The Past and Present Book Series* (Oxford, 2018; online edn, Oxford Academic, 20 Sept. 2018). P. 402–415.
DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198777601.003.0030>
- Надвірняк, О., & Погорілець, О. (2019). «Фальшивомонетництво», «неофіційні імітації» чи «неофіційне монетне виробництво»? До питання присутності «литих» денаріїв I–III століття н.е на «вавварських» територіях Південно-Східної Європи (за матеріалами межиріччя середнього Дністра і Південного Бугу) [«Counterfeiting», «unofficial» or «unofficial coin production»? To the question presented «cast» denarius of the I–III centuries and presented on «barbaric» territories of the South-Eastern Europe (based on the materials of the inter-rivers of the middle Dniester and Southern Bug)]. *Український нумізматичний щорічник*, 3, 28–41.
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2019-3-28-41>
- Нечитайло, В. (2019). *Грошовий обіг на території Гетьманщини (1648–1764 рр.)* [Автореферат дисертації кандидата історичних наук, Переяслав-Хмельниць. держ. ун-т ім. Г. Сковороди]. 15 с.
- Огуй, О. Д. (2004). Фальшиві паперові гроші на Буковині XIX–XX ст. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*, 1(17), 59–69.
- Орлик, С., & Бойко-Гагарін, А. (2017). Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни [The money counterfeiting in Ukraine During WWI]. *Український нумізматичний щорічник*, 1, 143–164.

- DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-143-164>
- Pachón, C. G., Ballesteros, D. M., & Renza, D. (2021). Fake banknote recognition using deep learning. *Applied Sciences*, 11(3), 1281.
DOI: <https://doi.org/10.3390/app11031281>
- Padmaja, B., Naga Shyam Bhargav, P., Ganga Sagar, H., Diwakar Nayak, B., & Bhushan Rao, M. (2021). Indian Currency Denomination Recognition and Fake Currency Identification. *Journal of Physics: Conference Series*, 2089.
DOI: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/2F2089/2F1%2F012008>
- Петряев, С. Ю., & Толстов, В. К. (Сост.). (1993а). *Краткий справочник для экспертов, следователей, оперативных работников органов внутренних дел и операционно-кассовых работников Национального банка Украины по фальшивым купонам многоразового использования НБУ, зарегистрированных в 1992 году*. Киев: РИО МВД Украины. 43 с.
- Петряев, С. Ю., & Толстов, В. К. (1993б). *Розыскная таблица по фальшивым 100-долларовым банкнотам США серии 1988 года (супербанкнота)*. Киев: РИО МВД Украины. 16 с.
- Прохненко, І., & Жиленко, М. (2017). Фальшиві монети Середнянського замку [Counterfeit coins from the Serebny Castle]. *Український нумізматичний щорічник*, 1, 86–97.
DOI: <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2017-1-86-97>
- Пропонує Ілта Київ Де Ля Рю. (1993). *Фінансовий Київ*, 6, 13.
- Refonaa, J., Sebastian, G. G., Ramanan, D. L., & Lakshmi, M. (2018). Effective Identification of Black Money and Fake Currency Using NFC, IoT and Android. *2018 International Conference on Communication, Computing and Internet of Things (IC3IoT)*, 275–278.
DOI: 10.1109/IC3IoT.2018.8668177
- Rohrig, B. (2020). *The Chemistry of Money* (1st ed.). Royal Society of Chemistry.
DOI: <https://doi.org/10.1039/9781839168482>
- Santhi, M. V. B. T., Hrushikesava Raju, S., Adinarayna, S., Lokanadham Naidu, V., Waris, S. F. (2022). A Hybrid Framework for Efficient Detection of Fake Currency Notes. In: Saini, H. S., Singh, R. K., Tariq Beg, M., Mulaveesala, R., Mahmood, M. R. (Eds.) *Innovations in Electronics and Communication Engineering, Lecture Notes in Networks and Systems*, vol. 355. Springer, Singapore.
DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-8512-5_24
- Шалобудов, В. М. (2009). Скарб фальшивих польських монет XVII ст. з с. Соколівка на Полтавщині. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1, 100–101.
- Шевчук, О. (2019). Інформаційні можливості сайту Національного Банку України в дослідженні проблем історії грошового обігу в Україні [Information possibilities of the National Bank of Ukraine website in research of the history problems of monetary circulation in Ukraine]. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки*, 8, 320–335.
DOI: 10.31470/2518-7600-2019-8-320-335
- Шевчук, О., & Бойко-Гагарін, А. (2020). Сайти новин як джерело до вивчення фальшивомонетництва в Україні [News web-sites at the source for study of counterfeiting in Ukraine]. *Соціум. Документ. Комунікація*, 10, 423–439.
DOI: 10.31470/2518-7600-2020-10-423-439
- Швець, В. (2011–2012). Фальшування грошових знаків купоно-карбованців в Україні (1992–1995 рр.). *Львівські нумізматичні записки*, 8–9, 67–69.
- Viraktamath, S.V., Tallur, K., Bhadavankar, R., & Vidya (2021). Review on Detection of Fake Currency using Image processing Techniques. *2021 5th International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS)*, 865–870.
DOI: 10.1109/ICICCS51141.2021.9432111
- Wang, S., Toreini, E., & Hao, F. (2021). Anti-Counterfeiting for Polymer Banknotes Based on Polymer Substrate Fingerprinting. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, 16, 2823–2835.
DOI: 10.1109/TIFS.2021.3067440
- Загребя, М., & Яценко, С. (2019). *Паперові гроші кінця XIX – початку XXI ст. в обігу України. Каталог*. Київ: Логос. 502 с.
- Zamalloa Jara, M. A., Luizar Obregón, C., & Araujo Del Castillo, C. (2018). Exploratory analysis for the identification of false banknotes using portable X-ray Fluorescence spectrometer. *Applied radiation and isotopes: including data, instrumentation and methods for use in agriculture, industry and medicine*, 135, 212–218.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.apradiso.2018.01.043>
- Жаліло, Я. А., Базиліюк, Я. Б., Коломієць, О. О., Собкевич, О. В., Ковалівська, С. В., Бахур, Н. В., Белашов, Є. В., Валюшко, І. В., Власенко, Р. В., Гейко, Т. Ю., Гладких, Д. М., Давиденко, С. В., Двігун, А. О., Дешко, А. Л., Жураковська, Л. А., Касперович, Ю. В., Коваль, О. П., Лісогор, Л. С., Малиновська, О. А., ... Яценко, Л. Д. (2021). *Тридцять років Незалежності України: соціально-економічні підсумки та стратегічні візії майбутнього: аналіт. доп. (за наук. ред. Я. А. Жаліло)*. Київ: НІСД. 324 с.
DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.01>

A. Boiko-Haharin,

Dr. Sc. (History),

Associated Professor of Art Expertise University Department,

National Academy of Managing Staff of Culture and Arts

Senior Treasurer of the «Museum of money»,

Public Relations and Financial Awareness Department

National Bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4610-3665>

email: boiko.gagarin@gmail.com

phone: +38(066)043-54-10

COUNTERFEITING IN INDEPENDENT UKRAINE: HISTORICAL ASPECT

MESSAGE 1

1991–1994: EXISTENCE OF THE SOVIET RUBLE AND PUTTING CONSUMER CARDS INTO CIRCULATION; APPEARANCE OF THE FOREIGN CURRENCY AND ITS COUNTERFEITING; INTRODUCTION OF A REUSABLE COUPON

The purpose of the article is to characterize the main trends in money counterfeiting in the context of strengthening the economic sovereignty of Ukraine and the introduction of the national monetary unit into circulation as well as to determine some directions of counterfeiting in 1991–1994. **Methodology.** The work uses a number of methods: general scientific (analytical, synthetic, logical, retrospective, mathematical and illustrative), historical (historical-comparative, chronological, synchronistic, diachronic and typological) and source studies (critical, heuristic, metrological, archeographic, iconographic and paleographic). **Scientific novelty.** The trends of money counterfeiting in the first years after the declaration of independence of Ukraine (1991–1994), as well as some directions of countermeasures against counterfeiting, are highlighted. **Conclusions.** In the first years of Ukraine's independence, the circulation of the Soviet ruble was initially preserved in the monetary circulation, consumer cards were introduced to protect the consumer market. Later the circulation of reusable coupons was started, and foreign currency became a new phenomenon in society. In the first months of independence, before the introduction of Ukrainian money, counterfeit Soviet rubles could enter monetary circulation. Motives for forgery of the consumer cards during their use were obvious, although reliable such cases have not been identified yet. Despite a certain simplicity for its copying, the reason for the absence of forgeries of these financial documents can be explained by their frequent change. In the conditions of instability on the money market and hyperinflation, the demand for foreign currency grew. American 100-dollar notes, especially banknotes of the 1988 model, became the most popular prototype for counterfeiters. Counterfeiters used various methods and techniques to counterfeit US dollars. The second most popular currency was the German mark. Banks also revealed forged British pounds, Russian rubles, and Polish zlotys. From the other side French francs, Canadian dollars, Hungarian forints, and Italian liras were less popular among counterfeiters. The reusable coupons were put into circulation in 1992 and changed the structure of counterfeit money in Ukraine – almost all denominations of new Ukrainian money became the prototypes for counterfeiting. Reference forensic literature makes it possible to study the main varieties of counterfeit reusable coupons, distributed according to the territorial principle by the places of detection. Newspapers often publish announcements of the coupons manufacturer company, as well as techniques for detecting counterfeits. Currently, the problems of money counterfeiting are most thoroughly investigated by specialists in two fields – forensics and historical disciplines, in particular numismatics and bonistics, the history of money circulation. However, there is a lack of a systematic and thorough analysis of counterfeiting in independent Ukraine, a reinterpretation of some phenomena in the context of the raised issues in a historical and forensic aspect.

Keywords: counterfeiting; money counterfeiting; national currency counterfeiting; fake hryvnias; forgery Soviet rubles; US dollar counterfeiting; fake money sale.